

मुस्लिम समुदायका छात्राहरुको मा.वि. तहमा सहभागिता
(स्याङ्जा पुतलीबजार नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरुको समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा
गर्ने प्रयोजनको लागि समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
पृथ्वी नारायण क्याम्पस पोखरामा प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधकर्ता :

हेमबहादुर थापा

रोल नं. ९५/०६४

सिम्बोल नं. ४८०५९१

त्रि.वि.वि. र.नं.: ६-१-४८-५६३-९८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पोखरा, २०७१

मुस्लिम समुदायका छात्राहरुको मा.वि. तहमा सहभागिता

(स्याङ्जा पुतलीबजार नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरुको समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा

गर्ने प्रयोजनको लागि समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वी नारायण क्याम्पस पोखरामा प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधकर्ता :

हेमबहादुर थापा

रोल नं. ९५/०६४

सिम्बोल नं. ४८०५९९

त्रि.वि.वि. र.नं.: ६-१-४८-५६३-९८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पोखरा, २०७१

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागको समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति प्रयोजनको लागि छात्र हेमबहादुर थापा द्वारा “मुस्लिम समुदायका छात्राहरुको मा.वि.तहमा सहभागिता एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकमा स्याङ्जा पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. १, ४ र ५ मा आधारित रही यो शोधपत्र तयार पार्नुभएको छ । उहाँको यो शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मुल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

.....
अमृतकुमार भण्डारी
उप-प्राध्यापक
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
पृ.ना.क्या.पोखरा

मिति :-२०७१/१२/२५

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, पृथ्वी नारायण बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग अन्तर्गत, समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निम्ति विद्यार्थी हेम थापाले यस विभागमा प्रस्तुत गर्नुभएको “मुस्लिम समुदायका छात्राहरुको मा.वि.तहमा सहभागिता एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकमा स्याङ्जा पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. १, ४ र ५ मा आधारित रही तयार पारिएको शोधपत्रलाई मूल्याङ्कन समितिबाट स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहर्‍याइएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

.....

(अमृतकुमार भण्डारी)

शोध निर्देशक

.....

(प्रा.डा.विकासकुमार के.सी.)

बाह्य परीक्षक

.....

(शान्ति भुसाल)

विभागीय प्रमुख

मिति :- २०७१/१२/३०

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौँ पत्रको प्रयोजनका लागि पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराको समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभागमा “मुस्लिम समुदायका छात्राहरुको मा.वि.तहमा सहभागिता एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकमा स्याङ्जा पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. १, ४ र ५ मा आधारित रही यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

स्याङ्जा जिल्लाको सदरमुकाम पुतली बजार नगरपालिका वडा नं. १, ४ र ५ का अल्पसङ्ख्यक मुसलमान समुदायमा केन्द्रित रहि उनीहरुको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक जीवनपद्धतिको साथसाथै सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत छात्राहरुको विद्यालय सहभागिता एवम् छोराछोरी बीच गरिने विभेद बुझ्ने हेतुले यो अध्ययन गरिएको छ । यस शोध-पत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो कार्य व्यस्तताको बावजुद अमूल्य समय खर्च गरेर हरपल उत्प्रेरणा र दिशानिर्देश गर्नुहुने मेरा आदरणीय शोध निर्देशक, उप-प्राध्यापक अमृतकुमार भण्डारीज्यूप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । पृथ्वीनारायण क्याम्पस समाजशास्त्र/ मानवशास्त्र विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक शान्ति भुसाल, अन्य प्राध्यापकहरुले मप्रति गर्नुभएको सहयोग र सदाशयाताको भावनालाई सम्मान गर्दै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्य सम्पन्न गर्नको लागि मैले राखेका जिज्ञासाहरुको स्वतस्फूर्त रुपबाट जानकारी, दिई यस शोध अध्ययनको रुप दिनुहुने उत्तरदाता विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक, सूचनादाता, समूह छलफलमा सहभागी महानुभावहरु प्रति हृदयदेखि नै धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । शोध अध्ययनको लागि पुस्तक, पत्रपत्रिका, सन्दर्भग्रन्थ आदि उपलब्ध गराउन सहयोग गर्नुहुने पश्चिमाञ्चल पुस्तकालय परिवार, सार्वजनिक पुस्तकालय महेन्द्रपुल पोखरा परिवार प्रति धन्यवाद टर्क्याउँछु । अनुसन्धानको क्रममा मेरो कोरा पाण्डुलिपिलाई कम्प्युटर टङ्कन गरी शोध अध्ययनको पूर्ण रुप प्रदान गर्नुहुने ‘क्वीक कम्प्युटर सर्भिस एण्ड फोटोकपि हाउस’ बगरप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

२०७१ चैत्र

हेमबहादुर थापा

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन नेपाल अधिराज्यका विभिन्न क्षेत्रमा छरिएर रहेका मुस्लिमहरूको सामाजिक, आर्थिक सांस्कृतिक र राजनैतिक एवम् शैक्षिक अवस्थालाई मध्यनजर गरी पुतलीबजार नगरपालिकाका वडा नं. १, ४ र ५ अन्तर्गत पर्ने त्रिभुवन आर्दश उ.मा.वि., सरस्वती मा.वि. र काजीमान हरिटिका विद्यालयमा अध्ययनरत मुस्लिम छात्राहरूमा धर्म र संस्कृतिले उनीहरूको विद्यालय सहभागीतामा पारेको प्रभाव शीर्षकमा मुस्लिम छात्राहरूले विद्यालय शिक्षा पुरा गर्न नसक्नुका कारणहरू के के छन्? मुस्लिम छात्राहरूले विद्यालयका शैक्षिक एवम् सांस्कृतिक कार्यहरूमा भाग लिन किन चाहँदैनन् ? विद्यालय सहभागीतामा धर्म र संस्कृतिले कस्तो प्रभाव पारेको छ ? शिक्षा दिने सम्बन्धमा छोरा र छोरी बीचमा कस्तो भिन्नता रहेको छ ? जस्ता समस्याहरूको समाधानको निमित्त शिक्षा दिने सम्बन्धमा छोरा र छोरी बीच विभेद सम्बन्धी प्रमुख उद्देश्य लिई अध्ययन गरिएको छ । लैङ्गिक सिद्धान्तमा आधारित रहि गरिएको यस अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रका सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत मुस्लिम छात्राहरू, प्र.अ. र अभिभावकहरूसँग मात्र केन्द्रित रहेको छ । अध्ययनको उद्देश्य अनुरूप अध्ययनरत मुस्लिम छात्राहरूको पारिवारिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाबारे विवरण लिन वर्णनात्मक अनुसन्धान ढाँचा प्रयोग गरिएको छ भने शैक्षिक अवस्था पत्ता लगाउन लैङ्गिक अवस्था विश्लेषण गर्न र महिलालाई शिक्षा आर्जन गर्नमा देखिएका अवरोधका कारणहरू खोज्न अन्वेषणात्मक ढाँचा प्रयोग गरी अध्ययन गरिएको छ । पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. १, ४ र ५ अन्तर्गत पर्ने तीनवटा सामुदायिक विद्यालयका मा.वि.तहमा अध्ययनरत ३५ जना मुस्लिम छात्राहरूको उद्देश्यमुलक नमुना छनोट विधि प्रयोग गरी गरिएको अध्ययनमा मुख्य रूपमा प्राथमिक तथ्याङ्क र गौण रूपमा द्वितीय तथ्याङ्कको प्रयोग गरी अन्तरवार्ता अनुसूचि, मुख्य जानकार व्यक्तिसँग छलफल, वैयक्तिक अध्ययन जस्ता महत्वपूर्ण विधि प्रयोग गरिएको छ । यसरी प्राप्त कोरा तथ्याङ्कलाई प्रस्तुतीकरण, तालिकीकरण गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा एकल परिवारका संख्या बढी, प्रमुख पेसा गृहणी रहेको अन्य क्रमशः नोकरी, व्यापार, मजदुरमा संलग्न रहेको पाइयो । परिवारको आर्थिक अवस्था राम्रै बताउने अध्यधिक धेरै रहेको पाइयो भने आफ्नै घरको स्वामित्वमा ८२.८५%, धेरैजसो उत्तरदाताको कच्च टिनले छाएको घर ६२.८५% रहेको पाइयो ।

घरमा पढ्ने अवसर पाउने उत्तरदाता ८५.७१% ले बताए पनि कूल मध्ये अधिक १८ जनाले पढाईमा न्यून समय दिएकोले उनीहरूको पढाइप्रति कम रुचि रहेको पाइयो । विद्यालय उपस्थिति सम्बन्धमा अकस्मात् विरामी पर्दा बाहेक विद्यालय छाड्दिन भन्नेको संख्या अधिक बढी रहेको पाइयो । विद्यालय अनुपस्थित हुनुमा बढी मात्रामा धार्मिक शिक्षा र अन्य संस्कार एवम् घरायसी कामपर्दा विद्यालय नजाने गरेको पाइयो ।

अधिकांश मुस्लिम बालबालिकाको पढाइप्रतिको रुचि कम, गृहकार्य नगर्ने अनुपस्थित छात्रालाई हप्काउने गर्दा सोही कारण देखाई पढाई नै छाडी बसेको पाइयो । धार्मिक शिक्षा सबै उत्तरदाताले अध्ययन गरेको पाइयो । मुस्लिमहरूको धर्मप्रतिको कट्टरताले गर्दा पहिलो प्राथमिकता धार्मिक शिक्षालाई दिइनाले स्कूलीय शिक्षामा प्रभाव पर्नु, साथै आवश्यक शैक्षिक सामग्री उपलब्ध नभएका कारण कहिलेकाही स्कूल जान नसकेको, विद्यालयमा ड्रेसको अलवा बुर्का लगाएर जाँदा कक्षामा गैर मुस्लिमको तुलनामा मुस्लिमहरू न्यून हुने हुँदा आफ्नो पढाईमा असर पर्नुका साथै अन्य अतिरिक्त ज्ञानको अभाव रहेको पाइयो । त्यस्तै आफ्ना साँस्कृतिक कार्यहरू जस्तै विवाह संस्कार, मृत्यु संस्कार, मेला, बजार, चाडपर्वहरूले पनि विद्यालय छाड्नु परेको जानकारी पाइयो । अभिभावकको वैवाहिक उमेरको अवस्थाले पनि उत्तरदाताको अध्ययनमा प्रभाव परेको पाइयो ।

छात्रालाई शिक्षा दिने सम्बन्धमा विभेदको छ, या छैन भन्ने जानकारीमा छैन भन्ने अधिक रहेतापनि अन्य समुदायको तुलनामा अत्यन्त विभेद रहेको सो विभेदकारी भावना विस्तारै हट्दै गएको पाइयो । अध्यापनरत शिक्षकका अनुसार मुस्लिम समुदायमा छोराहरू धेरै स्वतन्त्र भएतापनि पढाईप्रति राम्रो नभएको तर छोरीहरू भने घरको काम, धार्मिक शिक्षा, सानासाना बालबालिकाहरू स्याहारसुसारमा बढि समय व्यतित गर्दा । आमाबाबाले बच्चाबच्ची बढी जन्माउनाले पढाईमा थप समस्या पुगेको जानकारी पाइयो ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
विषय सूची	iv
तालिका सूची	v
चित्र सूची	vi
शोधसार	vii
	पृष्ठ
अध्याय-एक: परिचय	१-५
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू	४
१.४ अध्ययनको महत्व	४
१.५ अध्ययनको सीमा	४
१.६ पारिभाषिक शब्दको परिभाषा	५
१.७ सङ्गठनात्मक ढाँचा	५
अध्याय-दुई: साहित्यिक पुनरावलोकन	६-३४
२.१ नेपालका मुसलमानहरू	६
२.२ सैद्धान्तिक समिक्षा	१४
२.३ पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	२९
२.४ अवधारणागत खाका	३४
अध्याय-तीन अनुसन्धान पद्धति	३५-३७
३.१ अध्ययन क्षेत्र र छनौटको उद्देश्य	३५
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	३५
३.३ समग्र र नमूना छनौट	३६
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत एवम् प्रकृति	३६
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू	३६

३.५.१ अन्तर्वार्ता अनुसूची	३७
३.५.२ मुख्य जानकार व्यक्तिहरूसँग छलफल	३८
३.५.३ वैयक्तिक अध्ययन	३८
३.६ तथ्याङ्क प्रस्तुतिकरण र विश्लेषण	३७
अध्याय-चार : उत्तरदाताको सामाजिक/शैक्षिक अवस्था	३८-४५
४.१ पुतलीबजार नगरपालिकामा मुस्लिमहरूको आगमनको इतिहास	३८
४.२ स्याङ्जा जिल्लाको सामाजिक जनसाङ्ख्यिक विवरण	३८
४.३ अध्ययन क्षेत्रका उत्तरदाताको सामाजिक अवस्था	३९
४.३.१ परिवार	४०
४.३.२ पेशा	४१
४.३.३ पारिवारिक आर्थिक स्थिति	४२
४.३.४ घरको स्वामित्व	४२
४.३.५ घरको बनोट	४३
४.३.६ मुस्लिम समुदायले लगाउने पहिरन	४४
अध्याय - पाँच : धर्म र संस्कृतिले माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्राहरूको विद्यालय सहभागितामा पारेको प्रभाव	४६-६८
५.१ छात्राहरूको विद्यालय सहभागिता	४६
५.१.१ छात्राहरूको घरमा पढ्ने अवस्था	४६
५.१.२ छात्राहरूको घरमा पढ्ने समय	४७
५.१.३ मुस्लिम छात्राको विद्यालय उपस्थितीमा प्रभाव	४९
५.१.४ छात्राको विषयगत रुचि	५१
५.१.५ छात्राहरूको भाइबहिनीहरूले पढ्ने विद्यालय	५३
५.१.६ गृहकार्य गर्नमा अभिभावकको संलग्नता	५४
५.१.७ पढाईप्रति पारिवारिक सहयोग	५५
५.१.८ छात्राहरूलाई घरमा पढ्न सिकाउने अभिभावकसँगको सम्बन्ध	५६
५.१.९ धार्मिक शिक्षा	५७
५.१.१० विद्यालय अतिरिक्त क्रियाकलापमा परिवारको अनुमति	५७

५.१.११ शैक्षिक सामग्रीको अभावले विद्यालय छाड्नु पर्ने कारण	५८
५.१.१२ ड्रेसको अलवा बुर्का लगाएर विद्यालय जानु	५९
५.१.१३ बुर्का लगाउँदा विद्यालय शिक्षामा असर	६०
५.१.१४ बुर्का लगाउने छात्राहरुको पढाईको स्तर	६१
५.२ धर्म एवम् संस्कृतिले विद्यालय सहभागितामा प्रभाव	६३
५.२.१ धार्मिक शिक्षाले विद्यालय शिक्षामा प्रभाव	६३
५.२.२ सांस्कृतिक प्रभाव	६५
५.३ अभिभावकको वैवाहिक अवस्थाले छात्रछात्राको अध्ययनमा प्रभाव	६६
५.४ घरयासी कामधन्दाले छात्राको पढाईमा प्रभाव	६७
अध्याय-छः शिक्षा दिने सम्बन्धमा छोराछोरी बीचमा गरिने विभेद	६९-७६
६.१ छोराछोरी बीचमा गरिने विभेद	६९
६.१.१ विद्यालय शिक्षणमा छात्र/छात्रा बीच गरिने विभेद	६९
६.२.२ विभेद सम्बन्धी वैयक्तिक अध्ययन	७१
अध्याय-सातः सारांश, प्राप्ती र निष्कर्ष	७७-८३
७.१ सारांश	७७
७.२ निष्कर्ष	८१
७.३ सुभावहरू	८३
सन्दर्भ सामग्रीहरु	
अनुसूची	

तालिका सूचि

तालिकाशीर्षक	पृष्ठ
४.१ : पुतली बजार नगरपालिका अन्तर्गत वडा नं.१,४ र ५को जनसाङ्ख्यिक विवरण	३९
४.२: उत्तरदाताको परिवारको प्रकार	४०
४.३: उत्तरदाताको परिवारको सङ्ख्याको विवरण	४१
४.४: उत्तरदाताको बाबुआमाको पेशा विवरण	४१
४.५: पारिवारिक आर्थिक स्थिति	४२
४.६: उत्तरदाताको घरको स्वामित्वको विवरण	४३
४.७: उत्तरदाताको घरको बनोटको विवरण	४४
४.८: उत्तरदाताको आमाले बुर्का लगाउने विवरण	४४
५.१: उत्तरदाताको घरमा पढ्न पाउने अवस्था	४६
५.२: उत्तरदाताको घरमा पढ्न पाउने समय	४७
५.३: उत्तरदाताको विद्यालय उपस्थिति	४९
५.४: उत्तरदाता छात्राहरुले मन पराउने विषय विवरण	५२
५.५: छात्राहरुको भाइबहिनीहरुको पढ्ने विद्यालय विवरण	५४
५.६: गृहकार्य गर्नमा अभिभावकको संलग्नता	५४
५.७: उत्तरदाताको पढाईप्रति परिवारीवारिक सहयोग	५६
५.८: उत्तरदातालाई घरमा पढ्न सिकाउने व्यक्तिसँगको सम्बन्ध	५६
५.९: उत्तरदाताको धार्मिक शिक्षा	५७
५.१०: विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलापमा परिवारको अनुमति	५८
५.११: शैक्षिक सामग्रीको अभावले कहिलेकाही विद्यालय छाड्नु परेको	५९
५.१२: बुर्का लगाउने सम्बन्धमा उत्तरदाताको धारणा	६०
५.१३: बुर्का लगाउने सम्बन्धमा उत्तरदाताको धारणा	६१
५.१४: धार्मिक शिक्षाले विद्यालय शिक्षामा पारेको प्रभाव	६३
५.१५: सामाजिक/साँस्कृतिक संस्कारका कारण शिक्षामा प्रभाव	६५
५.१६: अभिभावकको बैवाहिक उमेरले उत्तरदाताको शिक्षामा प्रभाव	६७
५.१७: मुशिलम समुदायमा छोरा र छोरीले गर्ने कार्य	६८
६.१: विद्यालय शिक्षणमा छात्रछात्रा बीच विभेद	७०